

KAZAKÇA VE KAZAKÇA HAYVAN MASALLARINA ÖRNEKLER

**SOME EXAMPLES FROM KAZAKH TURKISH AND KAZAKH
ANIMAL LEGENDS**

Yrd. Doç. Dr. Hülya SAVRAN*

Öz

Bu makalede, Kazakçada 'erteği' diye adlandırılan masallara örnekler verilmiştir. Konuya geçmeden önce Kazaklar ve bugünkü Kazakistan hakkında genel bilgiler verilerek tanıtılmıştır. Daha sonra, Türk Dilinin 'kuzey batı' kolunu temsil eden Kazak Türkçesinin fonetik ve morfolojik dil özellikleri, masallarda yer aldığı sürece verilmeye çalışılmıştır. Bu özellikler verilirken, Türkiye Türkçesi ile ve yeri geldiğinde de Eski Türkçe ile karşılaştırma yapılmıştır. Özelliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için örnekler de verilmiştir. Daha çok çocuklara ders ve öğüt vermek amacıyla, hayvan karakterleri kullanılarak yazılmış masalların, önce transkripsiyonu, sonra da Türkiye Türkçesine çevirisi verilmiştir. Çeviri, kelime kelime çeviri şeklinde olmuş, bazı yerlerde anlatımı düzgün kılabilmek için rahat çeviri yoluna gidilmiştir.

Abstract

In this paper, some examples from Kazakh legends which are called as 'erteği' in Kazakh Turkish, are given. Before this, some information about Kazakh Turks and today's Kazakhstan is reported. Then, the phonetic and morphological tongue characteristics of Kazakh Turkish which is the 'Northwest' sector of Turkish language, are attempted to be showed. Whilst these are given, Kazakh Turkish is compared to Turkey Turkish and also Old Turkish. Some examples are presented to reveal these characteristics. Firstly, transcription of the legends which used animal characters and are written for children to teach some lessons and give advice, is introduced. Then, their translation into Turkey Turkish is presented. The translation is generally word by word but, in some places it is in the free style in order to ensure successful narration.

*Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

KAZAKÇA VE KAZAKÇA HAYVAN MASALLASIN A ÖRNEKLER

Biz bu makalemizde 'Kazak Erteğileri' adlı küçük bir dergiden² seçtiğimiz masalların önce transkripsiyonunu, sonra da Türkiye Türkçesine çevirisini vermeye çalıştık. Masallar daha ziyade çocuklara yönelik öğüt ve ders verici nitelikte, hayvan karakterleri ile işlenmiştir. Çeviriyi yaparken, kelime kelime çeviri yapmaya çalıştık ama bazı yerlerde edebi endişe de gözettilik. Kelime kelime çeviri yapmamızın nedeni, Türkiye Türkçesinden farklı olsa da Kazak Türkçesinin de nihayetinde Türk Dili ailesinden bir şive olup, fonetik ve morfolojik değişikliklere rağmen, sağlam bir Türk cümle yapısına sahip olduğunu göstermeye çalıştık. Masal örneklerine geçmeden önce, Kazaklar ve bugünkü Kazakistan hakkında, ayrıca Kazak Türkçesini ilk bakışta Türkiye Türkçesinden ayrı kılan dil bilgisi özellikleri hakkında bilgiler vermek yararlı olur görüşündeyiz.

Kazaklar en büyük göçebe Türk halklarıdır. Konup göçtükleri bölge geniş Kırgız bozkırları olup doğuda İrtiş ırmağının kaynaklarına kadar, güneyde eski Orta Asya Hanlıklarına kadar, kuzeyde İrtiş mecrasının orta kısımlarına, İşim bozkırlarına ve Ural dağlarının eteklerine kadar yayılır.

Bugünkü Kazakistan batıdan doğuya 2 bin 500 yüz km., kuzeyden güneye bin 700 km. uzunlukta bir ülkedir. Yüzölçümü 2 milyon 853 bin km. karedir. Bu yüzölçümü ile Türkiye'nin yaklaşık 3.7 katı büyüklüğünde bir ülkedir. Nüfusu yaklaşık olarak 18 milyon kişidir. Ülkenin başkenti önce Almatı iken, daha sonra ülkenin daha kuzeyinde yer alan Akmola olmuştur.

Kazakça, fonetik hususiyetleri ile Kıpçak dil grubu içerisinde kabul edilir. Tarihi gelişmesi itibarıyla Kazak Türkçesi, daha çok 'kuzey batı' Türk şiveleri çevresinde inkişaf etmiş sayılır. Son derece eski ve zengin bir halk edebiyatı vardır. Edebi dil, 19. yüzyıl ortalarına kadar daha çok sözlüdür. Yazıya geçmiş ilk mahsuller Çağatay Türkçesiyledir.

Modern Kazak edebiyatının temelini atanlar, Kazak Türkçesi ile eserler vücuda getiren Çokan Velihanov (1873-1865), İbray Altınsarın (1841-1889), ve Abay Kunanbay (1845-1904) gibi aydınlardır.

Kazak arkadaşımız sayın Kayrat Sanbay tarafından hediye edilen dergide, herhangi bir bibliyografik bilgi yoktur. Bu nedenle yalnızca adını verebileceğiz.

Kazaklar 1929'a kadar Arap alfabesini, 1929-39 arasında Latin alfabesini, 1939'dan sonra da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır.

Kısaca Dilbilgisi Özellikleri

Aşağıda ana hatlarla vermeye çalıştığımız dilbilgisi özellikleri, daha ziyade masallardaki örnekler gözönünde tutularak verildi:

- Türkiye Türkçesinde kelime başındaki'y'ler, Kazakçada j'dir: **jat-** 'yat-'
- Eski Türkçede kelime başındaki **t** ve **k**'ler, bizde umumi olarak ötrnlüleşirken Kazakçada korunmuştur: **tur-** 'dur-', **tüye** 'deve'; **kıl-** 'kıl-', **kel-** 'gel-'
- Türkiye Türkçesinde bütün ç'ler, Kazak Türkçesinde ş olmuştur: **şöp** 'çöp'
- Türkiye Türkçesinde bütünş'ler, Kazak Türkçesinde s olmuştur: **tüs-** 'düş'
- Türkiye Türkçesinde v-, 0'a karşılık gelen Eski Türkçe b, Kazakçada korunur: **bar** 'var', **bar-** 'var-', **ber-** 'ver-', **bol-** 'ol-'
- Eski Türkçe g'ler, Kazakçada w olmuştur: **taw** 'dağ', **bawir** 'bağn'
- İki ünlü arasında kalan **p** ve **k** ötümlüleşmiştir: **jabis-** 'yapış-', **egiz** 'ikiz'
- Kazak Türkçesinde ileri derecede ünsüz uyumu vardır. Eğer bir kelime *ihûi* ya da ötümlü bir ünsüz ile bitiyorsa, bu kelemeye eklenen ek de ötümm bir ünsüz ile başlar. Kelime ötümsüz bir ünsüzle bitiyorsa, kelimeye eklenen ek de ötümsüz ünsüzle başlar.: **sebepti** 'sebepli', **taldın** 'aldın', **aldanba** 'aldanma', **balapannan** 'balabandan'
- Yükleme hali: +NI: **balanı** 'çocuğu', sizdi 'sizi', **tastı** 'taşı'
- Yönelme hali: +Ga: **jazga** 'yaza', **atka** 'ata'
- Bulunma hali: +DA: **balada** 'çocukta', **juritta** 'yurtta'
- Ayrılma hali: +DAN: **jerden** 'yerden', **bekten** 'beyden', **kimnen** 'kimden'
- İlgi : +NIr|: **ananın** 'annenin', **bizdin** 'bizim', **şöptirj** 'çöpün'
- Geçmiş zaman:-D+kişi: **kördim** 'gördüm'
 - GAN+kişi: **bolgan** 'olmuş'
 - (D)p+kişi: **beripti** 'vermiş'
- Şimdiki zaman:-y/A, -(D)p yardımcı fiil -(V)r+kişi: **batıp otır** 'batıyor', **kelip turmm** 'geliyorum'
- Şimdiki zaman ve Geniş zaman -y/A+kişi: **boladı** 'oluyor',

KAZAKÇA MAS ALLARIN TRANSKRİPSİYONU

TÜLKİ MEN KOYAN

Âveli tülkinir) kuyruğı jok edi. Ârkaşan kaskirmenen tatuw turmagan sebepti kuyngınır) joktıgı jürgen izin jasıra almay, oğan bek kattı zalal keltirgen. Sonın uşın kaslar ardayım müdiun artman tüsip, an dip jürip, bir küni kaskır banp omn inme kirgen. Eđerde tülki innir] başka jagmdağı awzman şıgıp ketpese, öltirip tastar edi. Âlden son tülki ağaş işine kirip ketip, ağaşın tübinde turgan koyandı köredı. Ol mezgilde koyandardı kuyngı uzm bolıp, şapşan jürgenderine ıngaysız bolıp turuwsı edi. Sol jerde tülki koyandı ustap alıp, öltirmekşi bolıp jatkada, koyan suraptı:"Meni öltirme, sağan kuyrıgrmdı sıyga bereyin", -dep uwagda kıladı. Munısma tülki könip, ekewi sol jerde kuyrıntarm ayırbastaydı. Sonan ben tülkinin kuyrıgı uzm bolıp, koyannın kuyrıgı kıska bolıp kalgan eken.

ARIŞTAN KÜŞİĞİN ASIRAGAN MISIK

Bir mısık kan girip jürip, anası ölip kalgan arıstannın küşigine kez boladı. Mısık küşikti bawırma basıp, emizip asıraydı. Anstan ösip, azuwli jırtkış an bolıp, öz azıgım özi tabatın halge jetedi. Bı küni aşıkkan arıştan özin asıragan mısıJctı jemek boladı. Mısık omn bul oym sezip, örmelep ağaş basma şıgıp ketedi.

Sonda anstan turıp:

-O, menin ak sürin emizgen asırawsrm! Magan sen tuwgan anamday ıstıksın. Bar kılıktardı üyretkende, ağaşka ormelewdi nege üyretpegensir? -deydi.

-Kısılganda kerek bolar degenim edi, -deptı sonda mısık.

JETİM KOZINI KASKIR JEGENİ

Ertede köktem küründe köşerşilik zamanında bir kozı koydan adasıp jatıp kaladı. El jönkilip uzap ketipti. Kozı jalgız özi jayılp jürdi de, bir küm bir köşikke kez kelip, suw işip jatkada bir kaskır kelip suw işti de, kozmın rzm körip, kozmın artman izdep jürip tawıp aladı. Kozı kaskırdı körip korkıp turdı.

Kaskır kozıga: "Men seni jeymın", -deydi. Kozı:

-Ne jazığım bar, taksir, -deydi. Kaskır:

-Üş jıldan beri işrp jürgen suwimdi laylap jürsİT), koyadı desem, koymaysır],
-deydi. Kozi;

-Menin, tuwgamma üş ay bolgan jok, üş jıldan beri suwır]dı kalay laylaymın,
-dedi. Sonda kaskır:

-Sen bolmasan senin enen, bolmasa seniT]atalanrı, -dedi de kozmı
kenırdeginenaırp jerge bir sogırpjep koydı.

-FtrfcKtftffiN^ŞKİ

Bir tülki jügirıp kele jatıp, abaysızda bir tererj apanga tüşip ketipti. Şıga
almay turganda, bir eski suw izdep jürıp, algi apanga kez bolıp, tülkım köredi.

-Ey, tülki batır, ne kılıp hırsın,? -depti.

-Oy, ne kılarsır), jamm jay tawıp tur. Kırdı arı suwsap, ân ıstıktan ölip
edim, apanıT] işi âri salkın, âri túbінде tup-runık suwi bar eken, -depti.

Mum estip eski: "Men de salkımdayın, âri suw işeyin, -dep oylap sekırıp
apanga tüşipti. Sonda tülki ken sekırıp eşkinin üstine rınıp, onan müyızine şıgıp,
ırgıpdalaga şıgıp. Jönine ketipti.

"Ötirikke aldanba, basır] bâlege duwsar bolar" degen osıdan kalıptı.

EKİ BUGI

Bir küni tawda jayılıp jürgen eki bugı şöpke talasıp kalıptı.

-Men jeyrnin mum, men bunn kördün, -depti biri.

-Men jeyrnin, men bunn kelgenmin bul jerge, -depti ekinşisi.

Ekewi janjaldasıp, birin-biri süze bastaptı. Keyın şegine tüşip sartıldata kep
müyızdese süzısıpti. Azdan son tipti krzık bolıptı. Bugunn müyızın bilesir]der,
taldır) butağı sıyaktı boladı. İlmskenşe abden süzısken körinedi.

Bir kezde müyızderi ilnisıp kalgan bugılar bırınen-bin ajıray almay ârli-
berli tartısıptı.

Mum ötip bara jatkan ansılar körip kalıptı da kuwamp, derew kelıp
bugılardı arbasına salıp üyelerine karay jönele beripti.

KAJRLIĞAŞ PEN ŞÖJE TORGAY

Bir maweli bakta biyik kâri karagay ösip tunptı. Köktemde onır) basma karlıgaş pen şöje torgay üy salıp, balapan şıgarıptı.

Şöje torgay balapamna kuwray basın sındırtpay, erke totay kılıp ösirıptı. Balapan tentek, oyındı gana bileledi eken. Kamı aşsa, şeşesine kelip, awzin aşadı, anası tapkan-tayanganm balapamna beredi.

Al karlıgaştıT] balapanı elgezek, eribekkor bolıp öşıptı.

Uwakit zımırıp öte beredi. Küz tüsedi. Eki balapan da er jetedı. Endı olar öz betterimen kün köriske kırisedı. Kanatı kataygan sorı, karlıgaştın balapanı jol kıyrnşılıgrnan korıkpıy, jılı jakka uşıp ketedi.

Şöje torgaydın balapanı jerden terip jeytin dânge senip, bakta kaladı. Kıs tüsedi. Jerdi kar basadı. Ne azıǵı, ne bas sugar panası jok şöje torgay âbden aşıgadı. Akırnı üskirik ayaz sogıp, eşterleje ebi jok, toǵışar balapandı bürıstırıp tastaydı.

Kaytadan köktem keledi. Kayta oralgan karlıgaştır] balapanı şırıldap, kurdasın izdey bastaydı.

-Jılama, -deydi ogan kâri karagay.

-Şöje turgaydın balapanı er]bek etpedı. Öytıp, aştan öldı. Enbeksız tırşılık jok, som bilip koy.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ

TILKI İLE TAVŞAN

Eskiden tilkinin kuyruǵu yok idi. Her zaman kurt ile iyi geçinememesi sebebiyle, kuyruǵunun yokluǵu, yürüdüǵü izi kapatamamış ona pek çok zarar getirmiş. Bunun için kurt her zaman tilkinin ardına düşüp, arayıp bulurmuş, bir gün kurt varıp onun inine girmiş. Eğer tilki inin başka tarafındaki aǵzından çıkıp gitmese, öldürüp bırakır idi. Sonra tilki ağaç içine girip gidip, ağacın dibinde duran tavşan görür. O zamanda tavşanların kuyruǵu uzun olup, hızlı yürümelerine elverişsiz olup durur idi. O yerde tilki tavşanı tutup alıp, öldürmek niyetinde olduǵunda, tavşan yalvarır: "Beni öldürme, sana kuyruǵumu hediye edeyim." ,-diye vade kılar. Buna tilki razı olup, ikisi o yerde kuyruklarını deǵiştirir. Ondan beri tilkinin kuyruǵu uzun olup, tavşanın kuyruǵu kısa olup kalmış imiş.

ARSLAN YAVRUSUNU BESLEYEN KEDİ

Bir kedi aylak aylak dolaşıp yürürken, anası ölüp kalan arslanın yavrusuna rast gelir. Kedi yavruyu bağrına basıp, emzini besler. Arslan büyüyüp, azılı, yırtıcı vahşi hayvan olup, kendi yiyeceğini kendi bulacak hale gelir. Bir gün acıkan arslan kendim besleyen kediyi yiyecek olur. Kedi onun bu düşüncesini sezip, tırmanıp ağaç tepesine çıkıp gider.

Sonra arslan durup:

-O, benim ak sütünü emziren besleyicim! Bana sen, doğuran anam kadar yakınsın. Bütün maharetleri öğrettiğin halde, ağaca tırmanmayı niye öğretmedin? -der.

-Zorda kaldığımda gerek olur dedimdi. - demiş orada kedi.

YETİM KUZUYU KURDUN YEMESİ

Eskiden bahar gününde göç zamanında bir kuzu koyundan yolunu şaşırıp kalır. Sürü yola koyulup uzaklaşıp gitmiş. Kuzu yalnız kendisi yayılıp giderdi de, bir gün bir gölcüğe tesadüf edip, su içip kaldığında bir kurt gelip su içti de, kuzunun izini görüp, kuzunun ardından giderek bulup yakalar. Kuzu kurdu görüp korkup kaldı.

-Kurt kuzuya: "Ben seni yiyeceğim.", -der. Kuzu:

-Ne günahım var, efendi, -der. Kurt:

-Üç yıldan beri içip durduğum suyum bulandırı durursun, bırak desem, bırakmazsın,

-der. Kuzu:

-Ben doğalı üç ay olmuş değil, üç yıldan beri suyunu nasıl bulandırırım, -dedi. Sonra kurt:

-Sen değilsen senin anan, değilse senin ataların, -dedi de kuzuyu nefes borusundan kavrayıp yere çalıp yiyip bırakır.

TİLKİLEKEÇİ

Bir tilki yürüyüp gidiyorken, aniden bir derin çukura düşüp gitmiş. Çıkamayıp kaldığında, bir keçi su arayıp gidip, sözü geçen çukura tesadüf edip, tilkiyi görür.

-Ey, tilki efendi, ne yapıp durursun? -demiş.

-Oy, ne edersin, canım münasip yer bulmuştur. Kırdan bir taraftan susayıp, bir taraftan sıcaktan ölmüş idim, çukurun içi hem serin, hem de dibinde besberrak suyu var imiş, -demiş.

Bunu duyup keçi: "Ben de serinleyeyim, ayrıca su içeyim." , -diye düşünüp atlayıp çukura düşmüş. Sonra tilki uzunca zıplayıp keçinin üstüne binip, oradan boynuzuna çıkıp, sıçrayıp ovaya çıkmış. Yoluna koyulmuş.

"Yalancıya aldanma, başın belaya girer." sözü oradan kalmış.

İKİ GEYİK

Bir gün dağda yayılıp duran iki geyik ot için dalaşmış kalmış.

-Ben yiyeceğim bunu, ben önce gördüm, -demiş biri.

-Ben yiyeceğim, ben önce geldim bu yere, -demiş ikincisi.

İkisi iddalaşır, birbirini toslamaya başlamış. Sonra kenara düşüp hızla vurup boynuzlaşarak taşlaşmışlar. Biraz sonra tamamen enteresan bir hal almış. Geyiğin boynuzunu bilesinler, ağacın budağı gibi olur. Birbirine dolaşınca tamamen boynuzlaşmış görünür.

Bir ara boynuzları birbirine dolaşmış kalaa geyikler birbirinden ayılamayıp ileri geri çekişmiş.

Bunu farkedip gideduran avcılar görüp kalmış da sevinip, derhal gelip geyikleri arabasına yerleştirip evlerine doğru yola koyulmuş.

KIRLANGIÇ İLE MİNİK SERÇE

Bir meyveli bahçede büyük yaşlı çam ağacı yetişmiş kalmış. İlbaharda onun başına kırlangıç ile minik serçe yuva yapıp, yavru çıkarmış.

Minik serçe yavrusuna ihtimam gösterip başını incitmeden, nazlı tembel kılıp yetiştirmiş. Yaramaz yavru, oyunu da bilir imiş. Karnı açsa, anasına gelip, ağzını açar, anası bulup-buluşturduğunu yavrusuna verir.

O kırlangıcın yavrusu hareketli, işçanlı olup yetişmiş.

Vakit hızla geçip gider. Güz gelir. İki yavru da büyür. Şimdi onlar kendi yüzleri ile gün yüzüne çıkmaya başlar. Kanadı güçlendikten sonra, kırlangıcın yavrusu yolun zorluklarından korkmaz. ılık yere uçup gider.

Minik serçenin yavrusu yerden toplayıp yiyeceği tohumu güvenip, bahçede kalır. Kış gelir. Yeri kar kaplar. Ne azığı, ne başını sokacak sığmağı olmayan minik serçe hepten acikir. Sonunda çok soğuk rüzgâr esince, yapacak hiç bir şey kalmaz, uzağı göremeyen yavruyu buruşturup bırakır.

Yeniden ilkbahar gelir. Geri dönen kırlangıcın yavrusu heyecanla yaşıtını aramaya başlar.

-Ağlama, -der ona yaşlı çam,

-Minik serçenin yavrusu emek harcamadı. Öyle olunca, açlıktan öldü.
Emeksiz hayat yok. bunu bilip koy.

KAYNAKÇA

- Kenesbayoğlu başkanlığında (Çeviren: H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar), **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1984
- Redhouse, **İngilizce Türkçe Sözlük**, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1986
- Savran, Hülya, **Kazak Türkçesi Korkut Ata Kitabı**. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1994
- Shnitnikov, Boris N., **Kazakh-English Dictionary**, Indiana University Publications Uralic And Altaic Series, Vol. 28, Mouton & Co, London, The Hague, Paris 1966
- Tuna, O. Nedim, **Türk Halkları I. (Modern)**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 1, Malatya 1988